

İKTİSADEN GERİ KALMIŞ MEMLEKETLERE SERMAYE İTHALİ

Yazan: Asistan Dr. Avni ZARAKOLU

1 - Giriş - 2. Sermaye ithalini meydana getiren amiller - 3. Sermaye ithalinin şekilleri - 4. Transfer: 1. Nakti transfer, 2. Reel transfer, 3. Gerçek duruma göre transfer - Netice.

1 - GİRİŞ :

İnsanlar hayvanlarda olduğu gibi mal ve hizmetleri tabiatte buldukları şekilde istihlâk etmezler, onların şeklinde özünde, terkiibinde, yerinde değişiklik yaparak faydalarını artırırlar. Geniş manada istihsal kelimesiyle ifa edebileceğimiz bu ameliyede sermaye mühüm bir rol oynar. Zamanımızda hakim olan istihsal sistemi sermayeli istihsal sistemidir. İnsanları bu yola sevkeden amil verimi artırmak düşüncesidir. Sermaye, makine kullanılmasına, iş bölümüne imkân vermek suretiyle verimi arttırır, bundan dolayı bu günkü istihsal sistemi içinde, emek ve tabiat unsurlarına nazaran ehemmiyetli bir yer işgal eder.

Bu gerçeğe rağmen sermayenin istihsale tavassutu her yerde aynı değildir. Son iki asır zarfında meydana gelen sanayileşme, münakalenin inkişafı ile pazarların gelişmesi bir kısım memleketlerde sermaye terakümünü kolaylaştırmış ve hızlandırmış, buna mukabil sanayi inkişabını birlikte yapmayan diğer bir kısım memleketlerde sermaye terakümü az olmuştur.

İktisaden geri kalmış memleketler diye vasıflandırabileceğimiz bu memleketler normal olarak sermaye ithaline mecbur olan memleketlerdir. Filhakika iktisaden geri kalmış memleketler tarafından sermaye ithali onlara bir takım faydalar sağlar : Sermaye bollaşır, sermayeli istihsal tarzı genişler, bunun neticesinde verim ve istihdam çoğalır, millî gelir artar, hayat seviyesi yükselir.

Diğer taraftan, bu tekâmül beynelmilel pazarların gelişmesine yardım ettiğinden, diğer memleketler bundan faydalanır : Zira bir memlekette hayat seviyesinin yükselmesi, ecnebi mallarına karşı talebi arttırır.

Ferdi gelirin artmasıyla kalite ve kantite bakımından değişen ihtiyaçların hepsinin millî istihsal ile karşılanmasına imkân yoktur. Sermayesinin devam etmesi halinde, yavaş yavaş istihlak mallarına olan ihtiyacın dahilî istihsal ile kapatılması imkân dahiline girdiği farzedilse bile (1), ithalât başka mallara kayar, meselâ istihsal vasıtalarının ithalâtı çoğalır. Bunun için memleketimizde 1933 den sonra görülen sanayileşmeyi düşünmek kâfidir. Gerçi bu sanayileşme daha ziyade millî kaynaklarla finanse edilmiştir. Fakat iktisaden geri kalmış bir memleketteki sanayileşmenin dış ticaret bünyesinde meydana getirdiği değişikliği göstermesi bakımından ehemmiyetlidir. Sümerbank dokuma fabrikaları kurulmadan önce, kumaş ithali yekûn ithalâtımızın 4/10 ünü teşkil ettiği halde, 1938 de bu nisbet 2,6/10 ya düşmüştür. Buna mukabil yekûn ithalâtımızda istihsal vasıtaları ehemmiyet kesbetmiştir. Dış ticaret bünyemizde görülen bu değişiklik K. Casper tarafından Weltwirtschaftliches Archiv'de neşredilen bir yazıda (2) güzel bir şekilde tahlil edilmektedir.

Gerçi zirai memleketlerde görülen bu inkişaf ötedenberi büyük mü nakşalara yol açmakta ve eski sanayi memleketlerinde bazı endişeleri mucip olmaktadır. Fakat bu endişeler yersizdir. Bu hususta İsviçreli mü ellif E. Küng'ün (3) şu cümlesi iyi bir fikir verebilir: Zirai memleketlerin sanayileşmesi, eski sanayi memleketleri için bazı piyasaları öldürmesine mukabil, yeni piyasalar yaratır. Filhakika geri kalmış memleketlerin gelişmesi, bu memleketlerde millî gelirin artması ecnebi mallarına karşı talebi çoğalacaktır.

Ancak, dahildeki inkişaf dolayisiyle bu talep bünyesinde bir değişiklik bir kayma husule geleceğinden, eski sanayi memleketlerini talebi artan mallardan istihsale ve ihraca sevk edecektir. Sanayi memleketlerini talebi artan mallardan istihsale ve ihraca sevk edecektir. Meselâ mezkûr müellife göre, 1910 da makine, nakliye vasıtası, elektrik malzemesi ve kimyevi maddelerin İngiltere ihracaatındaki payı % 10 iken, 1938 de % 40 a yükselmiştir.

Bu bakımdan zamanımızın en büyük sermaye ihracatçısı bulunan, Amerika Birleşik Devletleri ile yeni inkişafa başlayan memleketler ara-

(1) Zira umumiyetle istihlak malları sanayii kalifiye işçiye ihtiyacı nisbeten az olan, ucuz maliyetli istihsal şubeleridir. Bu branştan ecnebi malları ile rekabet etmek daha kolaydır.

(2) Cilt: 49; Die Textilindustrie der Türkei

(3) Die wirtschaftliche Entwicklung der rückstaendigen Gebiete und die Schweiz, Aussenwirtschaft mecmuası, haziran 1952, sayı: 2 de.

sında menfaat birliği müşahade edilmekte, İkinci Dünya Harbinden sonra muhtelif memleketlerde hüküm süren dolar açığını kapamak, Dünya memleketleri arasındaki muvazeneyi yeniden kurmak için Amerikanın iktisaden geri kalmış memleketlerde geniş surette yatırımlarda bulunması tavsiye olunmaktadır (4).

Bu kısa girişten sonra esasa geçebiliriz. Bunun için önce sermaye ithaline sebep olan türlü amilleri ve sermaye ithali şekillerini hulâsa edeceğiz, sermaye ithalinin ceryan tarzı ve ithal eden memleket bakımından yakın ve uzak tesirlerini, yani transfer mekanizmasını tahlile çalışacağız.

2 — Sermaye ithalini meydana getiren amiller :

Sermaye hareketine saik olan sebepler pek muhteliftir. Bunları iktisadi olup olmadıklarına göre ikiye ayırmak mümkündür.

a — Sermaye hareketine saik olan en mühim sebep faiz haddidir. Aşağıda sayacağımız diğer şartlar aynı olduğu takdirde, sermaye faiz haddinin yüksek bulunduğu yerlere doğru akar. Yani faiz haddi fiyatlarda olduğu gibi nazım rolünü oynar. Sermaye sahipleri paralarını en fazla gelir temin edecek yerlere nakil ve yatırıma gayret ederler. Bu bakımdan umumiyetle iktisaden geri kalmış memleketler sermaye ithaline müsaittir. Bu memleketleri, kısmen kapalı iktisat sisteminin cari bulunduğu nüfusuna nispetle milli geliri ve dış ticareti az, sermayece fakir zirai ve iptidai madde memleketleri diye tavsif edebiliriz. Bu memleketlerde kapitalli istihsal tarzının inkişafı için sermayeye ihtiyaç vardır. Fakat bu sermayeyi kısa bir zamanda biriktirmek mümkün değildir. Bundan dolayı tabiat ve emek unsurunun umumiyetle müsait bulunduğu bu memleketlerde nisbi bir sermaye azlığı hüküm sürer. Faiz haddi yüksektir.

Buna mukabil ileri sanayi memleketlerinde faiz haddi düşüktür. Bunun sebebini bu memleketlerdeki nisbi sermaye bolluğunda aramak lâzımdır. Bir memlekette tabiat etmek ve sermaye unsurlarının en uygun bir şekilde kombine olduğu düşünülecek olursa, bunun üstünde teşekkül edecek sermaye bir fazlalık arzedebilir. Tabiat ve iş kuvveti yeni teşekkül eden sermaye derecesinde arttırılmadığından - çünkü bunlar sermayede olduğu gibi tasarruf ve istihsal edilerek elde edilmeyip orijinaldir- nisbi bir sermaye fazlalığı meydana gelir ve faiz haddi düşer. Nisbi sermaye

(4) Europaeische Wiederaufbauprogramm, Zweiter Bericht der Organisation für europaeische wirtschaftliche Zusammenarbeit (OEEC), Neşreden: Bundesministerium für den Marshallplan, Bonn 1950.

ye fazlalığı fazla tasarruftan nüfusun artmasındaki tahavvüllerden hatta isthsal vasıtalarının mebzul olmasın rağmen, bunları uygun bir şekilde birleştiren müteşebbis kimselerin yokluğu gibi sebeplerle tevellüd edebilir. Bu son hal sermayenin az olduğu, iktisaden geri kalmış memleketlerde nisbi bir sermaye bolluğu yaratabilir.

Bu ihtimalden sarfı nazar edilecek olursa, umumiyetle yarı kapitalist ziraat memleketlerinde tabiat ve iş kuvveti bakımından bolluk vardır. Fakat sermaye unsuru kâfi derecede mevcut değildir. Bu hal nisbi sermaye fazlalığı bulunan memleketlerden bu memleketlere sermaye ihracını teşvik eder. Zira buralarda sermayenin geliri fazladır.

Sermayenin geliri faiz haddi ile ölçülür. Faiz sermayenin başkaları emrine verilmesinin bedelidir. Bu suretle likiditeden feragatin bir ücretidir. Bu feragat, alacağın, tahsil edilememesi veya noksan tahsil edilmesi gibi bazı tehlikelere maruzdur. Bir kısım müellifler bu tehlikeyi nazarı itibara alarak, faizi sâfi ve gayri safi olmak üzere iki kısımda mütalaa ederler. Gayri safi faiz (asıl faiz) ve riziko payından tereküp eder.

Diğer amillerden sarfınazar edilecek olursa, sermaye hareketlerinde nazım vazifesini gören unsur gayri safi faizdir. Uzun boylu düşünmeğe ihtiyaç kalmadan denilebilirki, sermayenin dış memleketlere ihracı, umumiyetle dahildeki yatırımından daha büyük rizikoya maruzdur. Bu riziko ekseriya, hukuki emniyet, siyasi istikrar gibi iktisadi olmuyan amillere bağlıdır. Meselâ Osmanlı Devleti ve Balkan Memleketlerinin XIX uncu asrın ikinci yarısından itibaren yaptıkları istikrazlarda, riziko payının pek yüksek tutulmasında bu memleketlerde hüküm süren siyasi istikrarsızlık büyük bir rol oynamıştır. Filhakkâ bu memleketler tarafından bu asırda yapılan istikrazlar, pek düşük ihraç kıymeti ve yüksek faizle aktedilebilmiş ve alınan krediler muhtelif şekilde garantilere bağlanmıştır. Mukrizler bu memleketlerin paraya olan şiddetli ihtiyaçlarını istismar etmişlerdir (5).

Beynelmîlel sahada, bir memleket içinde olduğu gibi, üstün bir otoriteye dayanan cebri icra yoktur. Umumiyetle devletler, borçları dolayısıyla yabancı devletlerin müdahalesinden hoşlanmazlar. Drago doktorini düşünülün (6). Bu bakımdan memleketimiz dış borçlarına karşı, bir çok memleketlere örnek olacak bir sadakat göstermiştir.

(5) Balkanlardaki ecnebi sermaye hareketleri Mirko Lamar tarafından «Die Wandlungen der auslaendischen Kapitalbewegungen auf dem Balkan» isimli makalede toplu bir tahlile tabi tutulmuştur. Weltwirtschaftliches Archiv, Cilt: 48.

(6) Z. M. Alsan; Yeni Devletler Hukuku, Ankara 1950, S. 406.

Emniyet mülahazasının başlı başına sermaye hareketine saik olduğu haller de vardır. Asıl sermayenin tehlikeye maruz bulunduğu hallerde sermaye sahibinin sermayesinin rizikonun nisbeten az olduğu yerlere nakle gayret etmesi tabiidir. Gaye asıl sermayenin muhafazasıdır. Faiz gibi tamamen iktisadî olarak mütalâa edilebilecek olan bu saik umumiyetle geri kalmış memleketlerin aleyhine ceryan eder. Zira bu memleketlerde yabancı sermayenin maruz bulunduğu tehlike çok defa daha yüksek taktırılır. Nitekim iki Dünya Harbi arasında beynelmilel iktisadi münasebetlerde hüküm süren emniyetsizlik, ileri sanayi memleketleri ile iktisaden geri kalmış memleketler arasındaki sermaye hareketlerine büyük bir darbe olmuştur. Hatta bu devrede yukarıda anlatılan normal durumun aksine olarak, sermayece fakir memleketlerden nisbi sermaye bolluğu bulunan memleketlere doğru sermaye hareketi görülmüştür. Bunun sebebi bu memleketlerin paralarındaki istikrarsızlık ve istenildiği zaman dış memleketlere nakildeki güçlüktür.

Zamanımızda da emniyet, sermaye hareketine saik olan amillerin en başında gelmektedir. Muhtelif memleketlerin yabancı sermayeye emniyet telkin etmek ve milli sermayenin dışarıya kaçmasına mâni olmak için tedbir almağa lüzum hissetmeleri bunun açık bir delilidir (7). Aynı mülahaza ile İkinci Dünya Harbinden sonra kurulan Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası muayyen şartlar dahilinde hususi şahıs ve teşekküller tarafından yapılan sermaye yatırımlarına tavassut ve tekeffülü üzerine almıştır (8).

Faiz ve rizikodan başka sermaye hareketlerine tesir eden daha bir çok amiller vardır. Bu amiller derin bir tetkike tâbi tutulacak olursa, nihayi gayenin aynı şekilde sermayenin gelirini artırmak olduğu görülür. Ezcümle sürüm yeri ve iptidaî madde menbaları temin etmek gayesiyle sermaye ihracı, gümrük duvarlarını aşmak, ağır vergilerden kurtulmak maksadiyle dış memleketlerde yapılan yatırımlar zikre değer (9). Bütün bu amiller bilhassa iktisaden geri kalmış memleketlere sermaye ithali bakımından ehemmiyetli rol oynarlar.

(7) Memleketimize sermaye ithalini teşvik maksadiyle şu kanunlar nesredilmiştir: 1 Mart 1950 tarih ve 5583 sayılı kanun, 1 Ağustos 1951 tarih ve 5821 sayılı kanun.

(8) Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası hakkında pek çok literatür vardır. Bakınız: T. H. Çarıklı: Bretton Woods anlaşması ve Türkiye, İstanbul 1947 - H. Bachman : Die Konventionen von Bretton Woods, St. Gallen 1945 ilh.

b – Sermaye ithaline sebep olan gayri iktisadi sebeplere gelince, bunlar pek çeşitli olabilir. Bunlar arasında en ehemmiyetlisi siyasi amillerdir. Siyasi sebeplerle sermaye ithali bilhassa fevkaalede zamanlarda görülür. Meselâ bir harp sırasında sermaye bakımından zengin memleketlerin, sermayece fakir mütteliklerine yardımını gibi. Keza harp tazminatı, hediyeler gayri iktisadi sebeplerle yapılan sermaye hareketlerine birer misal teşkil eder (10).

c – Bunlardan başka ecnebi memleketlerdeki milli sermayenin geri celbi ile sermaye ithal edilmiş olur.

3 – Sermaye ithalinin şekilleri

Yukarda zikrettiğimiz çeşitli şekiller altında husule gelen sermaye ithali muhtelif şekiller arzeder. Bunları vadelerine göre

a – Uzun vadeli sermaye ithali,

b – kısa vadeli sermaye ithali diye ayırmak mutaddır.

a – Sermaye ithali bir seneden fazla vadeli olarak yapılırsa uzun vadeli olur. K. Müller'e istinaden bunun tezahür şekillerini şöyle sıralıyabiliriz:

1. Yabancı memleketlerden uzun vadeli istikraz yapmak,

2. Teşebbüs sermayesi ithali

3. Borsada kayıtlı menkul kıymet satışından mütevellit sermaye ithali;

4. Ecnebi memleketlerden uzun vadeli banka mevduatı kabul etmek;

5. Yabancı memleketlerdeki milli sermayenin uzun vadeli yatırımlarda kullanılmak üzere yurda celbi.

1. Bunlar arasında miktar itibarıyla en fazla ehemmiyeti haiz olanı istikrazlardır. İstikrazlar umumiyetle sermaye ihraç eden memlekette tahvil satmak suretiyle temin edilir. Buna ekseriya bankalar vasıta olur. (11). Hususi şahıslar, bankalar veya diğer mali müesseseler tarafından satın alınan bu tahvillerin bedeli, sermaye ithal eden memleket lehine muayyen bir bankaya yatırılır. Bu ameliyeyi aşağıda transferi tetkik ederken göreceğimiz gibi nakil muamelesi takip eder.

2. Ecnebi teşebbüs sermayesi, ya milli teşebbüslerin hisse senetlerinin ecnebi sermayedarları tarafından satın alınması yahut ecnebiler ta-

(9) Kredi ile ihracat, yabancı memleketlerde maden ve plantaj işletmeleri kurulması gibi.

(10) Der Kapitalimport, St. Gallen 1947, S. 15 ve müteakip.

(11) Satış şekilleri için bakınız: M. Koloğlu: Ekonomi dersleri, Cilt, 2, Ankara 1950, S. 25.

rafından doğrudan doğruya teşebbüs kurulması suretiyle ithal edilir. Gümrüklerin tesirinden kurtulmak, vergilerden kaçmak sürüm temin etmek (12) sermaye için emin melce bulmak, yatırım rizikosunu muhtelif memleketlere dağıtmak gibi âmiller bu nevi sermaye hareketlerine saik olur. Bu türlü sermaye ithalinde ecnebi sermayedar istikrazların aksine olarak teşebbüsün rizikosunu üzerine alır.

3.Uzun vadeli sermaye hareketinin diğer şekilleri istikraz ve teşebbüs sermayesi kadar önemli değildirler. Milli veya yabancı borsalarda muayyen bir memlekete ait menkul kıymetlerin ecnebi sermayesi tarafından satın alınması mezkûr memlekete sermaye ithaline vücut verir. Bu menkul kıymetler ekseriya daha önce yatırılmış bir sermayeyi temsil eder. Ecnebler tarafından millî bankalar nezdinde uzun vâdeli tevdiatta bulunulmasına gelince, bu yatırım şekli son zamanlarda tesadüf edilen bir usuldür. Umumiyetle emniyet mülahazası ile meydana gelir ve parası kuvvetli, iktisaden ileri memleketlere müteveççidir.

Aynı mülahazalarla, Birinci Dünya Harbinden sonra muhtelif alacaklı memleketlerin dışardaki sermayeleri celbederek, dahildeki uzun vâdeli işlere yatırdıkları görülmüştür.

b – Kısa vadeli sermaye ithalinin de muhtelif şekilleri vardır:

- 1.Hususi bankaların açtığı krediler
- 2.Emisyon bankaları arasında açılan krediler
- 3.Poliçe vasıtasıyla sermaye hareketi
- 4.Özel ticari krediler
- 5.Ecnebi memleketler tarafından milli kâğıt para satın alınması gi-

bi.

1.Bunlar arasında, husuşi bankalar tarafından açılan krediler, kısa vadeli sermaye hareketi bakımından en önemli yeri işgal ederler. Akreditif, günlük para (call money (13) beynelmül spekülasyon ve arbitraj muamelelerine bağlı krediler, yabancı bankalar tarafından muhabir milli bankalar nezdinde mevduat teşkili bu nevi kredi muamelelerine birer misaldir. Uzun vâdeli kredi muameleleri de ekseriya kısa vadeli kredi muamelelerine vücut verir.

(12) Bütün bunlarda takip edilen gaye, ecnebi ve yerli mümasil mallarla rekabet edebilmektir.

(13) Call Money bankaların kendi aralarında veya spekülâtlörlere kısa vadeli olarak açtıkları bir nevi kredi muamelesidir ki, bu nevi kredilerin her an geri tediyesi istenebilir ve tediyenin ihbarından itibaren bir gün içinde ödenmesi lâzımdır.

2.Zamanımızda ehemmiyet kesbeden ikinci nevi kısa vadeli kredi muameleleri Merkez Bankaları ve kliring müesseseleri arasında ceryan eder. Yabancı emisyon bankalarının milli kliring müesseseleri nezdinde husule gelen matlupları, milli kliring müesseseleri lehine açılan kısa vadeli bir kredi demektir. Birinci Dünya Harbinden sonra bir çok memleketlerde tatbik edilen döviz karşılık sistemi beynelmilel kısa vadeli kredilerin kabarmasına vesile olmuştur (14).

3.Birinci Dünya Harbinden önce beynelmilel sermaye hareketleriyle police büyük bir ehemmiyeti haizdi. Bir çok kısa vadeli kredi muamelelerine beynelmilel ticaretin finansmanına vasıta oluyordu. O zaman Dünyanın en büyük mali merkezini teşkil eden Londra para piyasası beynelmilel police muamelelerinin de merkezi idi. Sırf police muameleleri ile uğraşan müesseseler mevcuttu (Merchant Bankers, Bill Brokers, Discaunt Brokers). Bunlar police kabul ve iskontosu ile uğraşıyorlardı(15).

Bu devirlerde police muhtelif para piyasalarını birbirine bağlayan, bir piyasadaki fazlalığın diğerine aktarılmasına yarayan ve bu suretle beynelmilel mal ve hizmet mübadelesinin finansmanına yarayan ehemmiyetli bir vasıta idi. Zamanımızda police muhtelif sebeplerin tesiri altında bu ehemmiyetini kayıp etmiştir: Ezcümle iktisadi bünyede meydana gelen tahavvülâtı, para değerindeki temevvüçleri, haz.ne bonusu ihracı suretiyle amme finansmanının artması, tediye adetlerinin değişmesi, 1929/30 Dünya Ekonomik Krizi'nin sebep olduğu döviz tahd. datı ve diğer bir takım psikolojik amilleri bu sebepler arasında sayabiliriz.

4.Dördüncü ve beşinci şekilde kısa vadeli sermaye hareketleri büyük bir ehemmiyeti haiz değildir: Muhtelif memleketlerdeki ticaret ve sanayi erbabının birbirini tanımaları beynelmilel özel t.cari kredilerin gelişmesine mânidir. Ecnebi memleketler tarafından milli kâğıt para satın almamasına gelince, bunu satın alanlar milli emisyon bankasının afaizsiz kredi vermiş olurlar. Alım satım mevzuu olan paralar daha ziyade beynelmilel tediyelelerde aranan müstakar paralardır. Diğer düşük ve mütemevviç paralar ise daha ziyade spekülasyon maksadı ile alım satım mevzuu olur.

Sermaye ithal şekilleri hakkında verdüğümüz bu kısa izahatı bitirirken, bir hususa işaret etmek, sermaye ithali mefhumunun tesbiti bakımın-

(14) K. Müller: a.g.e. S. 21.

(15) H. Pouyanne: Le crédit par acceptation a Londres Revue d'économie politique, Paris 1930 mecmuasında. - G. Pirou: Le credit, S. 118 - Th. Balogh: England, Geld - und Kapitalmarkt, Handwörterbuch des Bankwesens, Berlin 1933 de ilh

dan ehemmiyeti haizdir. Bazı müellifler sermaye hareketinden sadece uzun vadeli sermaye ithal ve ihracını anlamakta, kısa vadeli sermaye hareketini bunun dışında bırakmaktadırlar. Onlara göre kısa vadeli sermaye hareketi geçici bir takas kredisinden ibarettir. Meselâ Schwenster Jürg, Wehrwahn, Kellenberger, Inversen'in tariflerine istinaden beynelmilel sermaye hareketini, bir memleket arafından muayyen bir sermayenin uzun vadeli olarak diğer bir memleket emrine tahsisi şeklinde tarif etmektedir (16).

Buna mukabil yukarda ismini zikrettiğimiz K. Müller sermaye hareketinden yatırıma (Investition) tahsis edilen her türlü işтира kuvveti naklini anlamaktadır. Bu ikinci tarif bize daha uygun gelmektedir. Filhakikat yatırım uzun ve kısa vâdeli olabilir.

4 — Transfer

Sermaye ithaline bağlı işтира kuvveti naklinin nasıl ceryan ettiğini ve bu naklin tesirlerini öğrenmek için transfer mekanizmasının tetkiki lâzımdır. Transfer, nakti ve reel olmak üzere ikiye ayrılır. Muayyen bir sermayenin bir milli iktisattan diğerine nakit olarak nakline nakti transfer, mal ve hizmet şeklinde intikaline ise reel transfer derler.

Klasik ekonomistler transferin sadece nakti cephesi ile uğraşarak, reel transferin tetkikini ihmal etmişlerdir. Umumi bir fiyat seviyesinin bulunduğu faraziyesinden hareket eden bu müelliflere göre, sermaye ithali neticesinde husule gelen tahavvülât bütün mallara şamildir. Reel transfer bu tahavvülâta tabidir.

Modern teoriler meselenin daha fazla derinliğine nüfuz ederek, herşeyden evvel sermaye hareketi neticesinde meydana gelen işтира kuvveti naklinin tesirlerini tetkik etmişlerdir. Bunlara göre, işтира kuvveti nakli, sermaye ithal ve ihraç eden memleketlerin talep yekûnunda ve talep bünyelerinde değişiklik meydana getirmektedir. Görülüyorki modern teori reel transferin tahliline daha büyük bir ehemmiyet atfetmektedir. Klâsiklerin kabul ettikleri gibi fiyat seviyesi umumi değil, kısmidir. Zira ancak muayyen mallar dış ticarete mevzuudur. Bu bakımdan dahili istihlâke mahsus malları, dış ticarete mevzuu mallardan tefrik etmek lâzımdır. Filhakika her mal nakil kabiliyetini haiz değildir. Nakil ücretleri gümrük resimleri gibi âmiller bir kısım malların beynelmilel

(16) Schw. Jürg: Kapitalelexport und zwischenstaatliche Warenbewegungen, Bern. 1945, S. 1

ticaret mevzuu olmasına mânidir. Meselâ tuğla, kiremit yüksek nakliye ücretine tahammül edemediğinden, milletlerarası ticaret mevzuu olamazlar. Binanaleyh reel transferde sadece ihraç mevzuu malların fiyat seviyeleri mevzuu bahistir. Fakat bütün bunlara rağmen bu iki transfer şeklinin birbirinden müstakil olduğu zehabına düşmemek lâzımdır. Bilâkis bu ki transfer birbirini tamamlar. Filhakka iştirâ kuvveti nakli surtiyle yeniden teessüs eder.

Oldukça komplike olan mekanizmanın anlaşılması için umumiyetle basitten mürekkebe doğru bir metod takip edilmektedir. Meselâ K. Müller (17) transfer şekillerini tahlil ederken evvelâ sermaye ithalinin bir defaya mahsus olarak vaki olması, para miktarının altın para rejiminde sermaye ithali ile mütenasiben değişmesi, paranın tedavül süratının aynı kalması, tam istihdam seviyesinin mevcut olması, konjoktür temevvüçlerinin bulunmaması gibi muyyen şartların mevcudiyetini farz ederek en basit bir şekilde izah ettikten sonra, elde edilen neticeleri gerçek duruma göre düzeltmeğe çalışmaktadır. Biz de aşağıdaki izahatımızda maksada uygun bulduğumuz bu yolu takip ettik.

1. Nakti transfer

a — Nakti transfer mekanizması para sistemlerine göre değişir. Meselâ altın para rejiminin hâkim olduğu, sermayenin, mal ve hizmetlerin serbestçe hareket ettiği Birinci Dünya Harbinden evvelki devirlerde, transfer zamanımızdaki gibi mudil ve karışık değildi. Klâsik ekonomistler o zamanki şartlara uygun olarak sermaye hareketi ile bozulan muvazenenin otomatik olarak kendiliğinden teessüs edeceğini iddia ediyorlardı. Filhakika sermaye ithali kombiyo kurlarını düşürür. Kurların düşmesi sermaye ithal eden memlekete altın girmesine sebep olur veya altın çıkmasını önler. Bu hal tedavül hacmine tesir ederek, sermaye ithal eden memlekette fiyatları yükseltir. Sermaye ihraç eden memlekette ise altın çıktığından veya altın girmesi önlediğinden tedavül hacmi daralır, fiyatlar düşer. Bu hal iki memleketin fiyat seviyelerinde sermaye ihraç eden memleket lehine bir fark meydana getirdiğinden, sermaye ihraç eden memlekette sermaye ithal eden memlekete mal ihracı başlar. Böylece sermaye ithali neicesinde bozulan muvazene otomatik olarak yeniden teessüs eder. Kemiyet nazariyesine dayanan bu izahattan anlaşılacağı veçhile nakti ve reel transfer birbirini takip eder.

(17) a.g.e. S. 47.

Bu izahatın yukarıda kabul edilen şartlar dahilinde dahi, hakikate tamamen uymadığı meydandadır. Bir defa sermaye hareketi mutlak surette altın hareketine sebep olmaz. Saniyen mal hareketine fiyatlardan ziyade gelirlerdeki değişiklik müessir olur. Bunu aşağıda tafsil edeceğiz.

b – Kâğıt para rejiminde transfer mekanizması başka türlü ceryan eder.

Her şeyden evvel kâğıt para milli hudutlar ötesinde geçmez. Kambiyo kurlarının teşekkülü altın para rejiminde olduğu gibi muayyen hadler arasında (altın giriş ve çıkış noktası gibi) tahdit edilmemiştir. Altın ve döviz hareketi ile para miktarı arasındaki münasebet, altın para rejiminde olduğu gibi sıkı değildir. Yani sermaye hareketinin, sermaye ithal eden memlekette tedavül hacmını genişletmesi, ihraç eden memlekette ise daraltması muhakkak surette gerekmez. Bunu daha ziyade mevzubahs memleketlerin para politikası tayin eder. Meselâ para politikasının paranın dış veya iç değerini muhafazayı birinci derecede hedef ittihaz etmesi transferin ceryan tarzına tesir eder. Keza sermaye ithal eden memlekette döviz alım satımının serbest olması veya tahdidata tabi tutulması başka başka tesirler meydana getirir. Eğer döviz alım satımı serbest değilse, umumiyetle nakti transfer yapılmaz, doğrudan doğruya reel transfere müracat edilir veya nakti transfer mahdut bir sahaya inhisar eder. Döviz alım satımının serbest olduğu hallerde ise nakti ve reel transfer birbiri yanında yer alır ve ekseriya nakti transfer reel transfere tekaddüm eder.

Bu izahat gösteriyorki, nakti transfer daha ziyade döviz ticaretinin serbest olduğu hallere münhasır olup, döviz tahdidatının bulunduğu hallerde tali bir rol oynar. Bu itibarla nakti transferden bahsedilirken, döviz ticaretinin serbest olduğu farzedilecek, fakat ayrıca döviz kontrolünün bulunduğu hallerde sermaye ithalinin ceryan tarzına işaret edilecektir.

Bu ayırmadan sorna, şimdi kâğıt para için kabul ettiğimiz iki ana gayeye göre nakti transferi tatkik edelim:

aa – Evvelâ parasının ecnebi paralarına tahvili serbest olan bir memleket düşünelim ve emisyon bankasının kambiyo kurlarını sabit tutmak gayesini (dış değer in istikrarı) ön plânda tuttuğunu farzedelim: Böyle bir memlekete sermaye ithal edilirse, sermaye ihraç eden memleket parası üzerine yazılı kambiyo arzı artacağından, kambiyo kuru düşer ve bu düşme altın para rejiminde olduğu gibi bir hududa bağlı değildir.

Bununla beraber bazı amiller bu düşmeyi önler: Kur farkından doğan, mukabil istikamete müteveccih kısa vadeli sermaye hareketi, reel transfer, Merkez Bankasının alacağı tedbirler gibi. Bu maniaları sırası ile izah edelim: 1. Her şeyden evvel kambiyo kurları düştüğü zaman, altın para rejiminde olduğu gibi, ferdlar bundan istifadeye kalkarlar. Bunun neticesinde sermaye ihraç eden memlekete doğru kısa vadeli bir sermaye hareketi başlar (tali sermaye hareketi). Bu ise sermaye ithali ile döviz piyasasında bozulan muvazenenin geçici olarak iadesine yardım eder. 2. Reel transfer aynı vazifeyi nihai olarak görür. Filhakika her mal ithali, sermaye ihraç eden memleketin parasına talebin çoğalması demektir. 3. Merkez Bankası politikasına gelince, banka kambiyo kurlarını bir kararda tutmak istediğinden, iskonto ve açık piyasa tedbirleri ile para miktarına ve fiyatlara tesir ederek, döviz piyasasındaki arz ve talebi muvazenede tutmağa gayret eder. Bazı memleketlerde tesis edilen döviz fonları aynı maksada hizmet içindir.

Bütün bunlar yukarıda anlatılan altın para rejimine müşabih bir mekanizma meydana getirir. Mukabil sermaye hareketi, reel transfer ve emisyon bankası tarafından memleket parasının arzı, buna mukabil sermaye hareketi, reel transfer ve emisyon bankası tarafından alınan tedbirler sayesinde, sermaye ihraç eden memlekette sermaye ithal eden memleket parasının talebi artar ve neticede kambiyo kurları eski haline avdet eder.

bb — Para politikası iç değerini müstekâr tutulmasını hedef ittihiyet etmiş ise, transfer yukarıda anlatılandan farklı ceryan eder. Paranın iç değerini sabit tutmak gayesi ile hareket eden Merkez Bankası, dahili fiyat endekslerine göre hareket edeceğinden, bankanın hattı hareketi ithal edilen sermayenin istimal şekline göre değişir. Eğer sermaye ithali suretiyle temin edilen iştirak kuvveti dahilinde istihsal edilen mallara yatırılıyorsa, talep artacağından fiyatlar yükselir. Buna mani olmak için Merkez Bankası para ve kredi hacmini daraltacak bir politika takip etmeğe mecbur kalır.

Bu hal bir evvelki durumda müşahade edilen aksi istikamete müteveccih tali sermaye hareketine manidir. Hatta Merkez Bankasının para ve kredi hacmini daraltmak istemesi, para piyasasında faiz haddini yükselteceğinden, kısa vadeli ecnebi sermayesi celbi için müsait bir durum hasıl olur. Yani kısa vadeli munzam sermaye hareketi aksi istikamete değil, aynı istikamete doğru ceryan eder. Bu ise döviz piyasasındaki muva-

zenesizliğin uzun sürmesine sebep olur. Muvazeneyi iade edecek yegane vasıta reel transferdir. Filhakika sermaye ihraç eden memleket parasının döviz piyasasında uzun müddet düşük kalması, bu memlekette mal ithalini teşvik eder. Ve reel transfer ilerledikçe kur farkı azalır.

Diğer taraftan, reel transfer neticesinde sermaye ithal eden memlekette mal miktarının artması fiyatlara tesir eder. Bunu karşılamak için Merkez Bankası tedavül hacmini genişletmek zorunda kalır. Görülüyor ki, paranın dış değerini istikrarlı tutmak gaye ittihaz edildiği takdirde, tedavül hacmi reel transferin başında genişletildiği halde, paranın iç değerini muhafaza etmek gaye olarak alındığı zaman, reel transferin sonunda genişler.

İthal edilen sermaye yabancı malların iştirakinde kullanılacak olursa, nakti transfere lüzum kalmaz. İthal edilen sermaye doğrudan doğruya mal şeklinde yurda girer.

cc - Döviz alım satımının serbest olmadığını memleketlere yapılan sermaye ithaline gelince, burda nakti transferin tahdidata tabi tutulduğunu yukarda gördük. Umumiyetle bu gibi memleketlere sermaye doğrudan doğruya reel olarak nakil edilmektedir. Bu memleketler borçlu memleketlerdir. Ecnebi dövizine talepleri fazladır. Bunların ifası tabi tutulmuştur.

Bunula beraber sermaye ithali neticesinde meydana gelen munzam iştirak kuvveti, sermaye ithal eden memlekette mal - para münasebetlerine aynı şekilde tesir eder. Misal olarak Marshall Planı gereğince memleketimize yapılan sermaye ithalini düşünecek olursak, bu yardımın fiyatların bu günkü seviyede kalmasına büyük yardımcı olduğunu iddia edebiliriz. Eğer bu yardım olmasa idi, bu günkü para ve kredi hacmi muvacehesinde fiyatların daha fazla yükselmesi beklenilebilirdi. Zira Marshall yardımı sayesinde memleketimizdeki mal miktarı artmıştır. Bu malların yokluğu halinde, bunlara talep teşkil eden iştirak kuvvetleri, diğer malların satın alınmasına tahsis edileceğinden, bu suretle husule gelen fazla talep fiyatların yükselmesine sebep olabilirdi. Marshall yardımından temin edilen traktörlerin çiftçilere satılması düşünülün!

2.Reel transfer

Nihai transfer diyebileceğimiz reel transfer, sermaye hareketi ile iştirak kuvvetinde husule gelen tahavvüâta dayanır. Sermaye ithali neticesinde, ithal eden memlekette iştirak kuvveti artar, ihraç eden memlekette

İştirâ kuvveti azalır. İkinci olarak, bu iştirâ kuvveti fazlasını kullanan şahıslar değiştiğinden, her iki memleketin talep yekûnu nazarı itibare alınacak olursa, talep istikameti, talep bünyesinin değıştiğı görülür. Zira iştirâ kuvveti'nin yeni sahipleri muhtemel olarak şimdiye kadar olan mallardan başka malları talep ederler. Demekki sermaye ithalinin birinci tesiri her iki memleketin talep yekûnunda ve bünyesinde bir değışiklik husule gelmesidir. Zira ithal edilen sermaye başka memleket ve başka şahıslar tarafından kullanılmaktadır. Talebin bu suretle değışmesi fiyatlara ve maliyete tesir eder.

Eğer sermaye ithal eden memlekette fazlalaşan talep, ihracat memleketinde talebi azalan mallara tevcih edilmiş olsa idi, iki memleketin talep bünyesinde bir değışiklik husule gelmiyecekti. Fakat bu umumiyetle mümkün değildir. İthal memleketinde artan talep, kendi dahili istihsalatına ve yahut diğer memleketlerin ihraç mallarına tevcih edilmiş olabilir.

Bu şekilde husule gelecek bir talep kayması, talebi artan malların fiyatlarına tesir eder. Bu değışmede talep elâstikiyetinin tesirini de ayrıca hesaba katmak lâzımdır. Fakat burda bu hususu tafsile geçmiyeceğiz. Meseleyi dağıtmamak için sadece talep bünyesinde husule gelen değışikliğin istihsal bünyesinde meydana getireceğı muhtemel tahavvülâtı tahlil etmekle iktifa edeceğiz. Bilindiğı gibi taleple istihsal aynı istikamette hareket ederler. Buna göre talebi fazla olan malların istihsali artar. İstihsal unsurları muhtemel olarak, ihraç için çalışan istihsal şubelerinden dahili istihsal mallarının elde edilmesine yarıyan istihsal şubelerine akar. Zira sermaye ithali neticesinde kambiyo kurlarının düşmesi, ecnebi paralarına nazaran milli mahsullerin fiyatlarının yükselmesine sebep olur (18). Bu ise ihracatı güçleştirir, mal ithalini teşvik eder. Sermaye ithali neticesinde ithalâtın artması ve bir kısım ihraç mallarının ihraç kabiliyetini kaybetmesi reel transferi meydana getirir. Bununla beraber reel transferde artan mal ithalinin muhakkak surette sermaye ihraç eden memlekette yapıldığını zannetmek hatalıdır. Ortada bilateral bir anlaşma mevcut olmadığına göre, fazla ithalât üçüncü memlekette de olabilir. Yani malları daha müsait şartlarla arzeden memleketler bulunabilir.

Reel transferin başlaması ile nihayi muvazene de teessüs etmeğe başlar. Bunun devamı meydana gelen tahavvülâtın derecesine ve ser-

(18) Zira milli mahsullerin değeri milli para ile ölçülmektedir. Buna nazaran ecnebi parasının alış kudreti düşmüştür.

maye ithalinin uzun vadeli tesirlerine bağlıdır. Bilhassa dış ticaret hacmine nispetle ithal edilen sermaye miktarının azlığı veya çokluğu muvazenenin uzun veya kısa zamanda tesisinde mühim bir rol oynar. İthal edilen sermaye ne kadar çoksa, intibakta o kadar geç ve güç tahakkuk eder.

Reel transfer ilerledikçe kambiyo kurları eski seviyesine doğru yaklaşır. Milli piyasalarda mal arzı artar. İstihsal masrafları ve fiyatlar düşmeğe başlar. Bunun neticesinde ise eski ithal ihtiyaki kalmaz, bilâkis ihracat teşvik görür.

Sermaye ithalinin diğer bir neticeside, faiz haddine olan tesiridir. Sermaye ithali ile sermaye arzının artması faiz haddini düşürmeğe saik olur. Fakat bu mutlak değildir. Bilhassa sermayece fakir, geri memleketlerde umumiyetle faiz haddinde beklenen bu tesir meydana gelmez. Hatta eğer verimli tesislerin kurulması mevzubahis ise, sermaye talebi arza nazaran daha fazla artacağından, faiz haddinin yükselme temayülü gösterdiği bile müşahade edilebilir.

İthal edilen sermaye istihsale yatırılmakla, ithal eden memlekette sermaye fazlaşır. Bunun istihdam bakımından neticeleri, sermayenin emek unsurunu tamamlaması veya onunla rakip olmasına göre değişebilir. Eğer sermaye ve iş rekabet halinde ise muvakkat bir işsizlik meydana gelir. Eğer ithal edilen sermaye yeni sanayi kurulmasına tahsis edilirse, işi tamamlıyor demektir ve istihdamı artırır.

Her iki hal de Marshall yardımı dolayısıyla memleketimizde müşahade edilmiştir. Nitekim son zamanlarda ziraatimizde görülen makineleşme, bir kısım ziraat işçilerinin işsiz kalmasına sebep olmuştur. Fakat bu geçici bir işsizliktir. Makineleşme suretiyle reel gelirin artması yeni iş sahaları doğurmaktadır.

3. Gerçek duruma göre transfer

Buraya kadar transferi muayyen şartların olduğunu farzederek tetkik ettik. Gerçek durumu öğrenebilmek için bu tetkikatı biraz derinleştirmek, yukarıda mevcudiyetini farzettığımız şartların bulunmadığı halleri düşünmek icabeder.

Mesela yukarıda kabul edildiği gibi, para hacmi sermaye ithali ile mütenasip olarak artmaz. Tedavül süratı sabit değildir. Konjoktür safhalarına göre sermaye ithalinin tesirleri başkadır. Akseleasyon'u (talep süratı,) ecnebi sermaye ithalinin milli gelirden meydana getireceği

artmayı (multiplikator teorisi) tetkik etmek lâzımdır.

a — Evvelâ sermaye ithalinin para tedavül hacminde husule getireceği tahavvülâtı tetkik edelim: Para miktarının sermaye ithali ile mütenasiben artacağı faraziyesi ne altın para rejimi, nede kâğıt para rejimi için doğrudur. Tedavül hacmi her şeyden evvel para sistemine ve merkez bankasının para politikasına tabi olarak değişir.

aa — Önce altın para rejiminin bulunduğunu farzedelim. Bu takdirde karşılık sistemine dikkat etmek lâzımdır. Meselâ % 40 karşılık sistemi hak'ım ise, sermaye ithali ile memlekete giren altınlara mukabil para hacmindaki artma aynı nisbette olmayıp, 2,5 mislidir (% 40 altın % 40 ticari senet iskontosu mukabili) (19). Buna ayrıca hususi bankaların yaratıkları mevduatı ilâve etmek lâzımdır. Çünkü bu bankalar portföylerindeki ticari senetlerin merkez bankasının mükerrer iskontosuna arz etmek suretiyle likiditelerini arttırdıklarından, mevduat yaratma imkânları çoğalmıştır. Görülüyorki, altın ithali, tedavül hacmini banka parasına doğru gittikçe genişleyen bir şekilde artırır. Altın çıkan memlekette ise, bu tesirlerin aksi bir tesir meydana gelir.

bb — Kâğıt para rejimi hakim ise, emisyon bundan tamamen farklıdır. Meselâ Trükiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kanununun 14, 35 ve müteakıp maddelerinde para ihracı için riayet edilmesi lâzım gelen şartlar yazılmıştır.

Para sistemlerini tetkik etmek mezuumuz dışındadır. Maksadımız para tedavül hacminin sermaye ithali ile aynı nisbette artmadığını ve bu halin reel transfer üzerine tesirlerini göstermektir. Filhakika tedavül hacminin ithal edilen sermaye miktarının fazla veya az artması, ferdi gelirlere ve fiyatlar üzerine tesir eder. Ve transferin icab ettirdiğinden daha fazla veya daha az ithalâtta bulunulabilir. Bu ise reel transferin daha uzun veya daha kısa devam etmesine amil olur.

b — Tedavül süratının sabit kaldığı faraziyesi de doğru değildir. Bilindiği gibi, tedavül süratine bir takım objektif ve sübjektif hadiseler tesir eder: Gelirin tevzi şekli, istihsalin çeşit ve tamamlanma (integration) derecesi, fertlerin likidite temayülleri bu meyanda sayılabilir.

Tedavül süratının artması, tedavül hacminin artması gibi, azalması ise, tedavül hacminin daralması gibi tesir eeder.

c — Konjektür temevvüçleri: Sermaye ithalinin konjektür devrelerine göre husule getirdiği tesirler başka türlüdür. Fakat bunlar için umumî bir kaide koymak mümkün değildir. Değişik şartlara göre husule

gelecek neticeler başka başkadır. Meselâ refah devresindeki bir sermaye ithali, bu devrede meydana gelen sermaye kıfayetsizliğini bir müddet için izale ederek, refah devresinin uzamasına yardım edebileceği gibi, krizi tacil de edebilir: Yabancı sermayenin yerli mallara mümasil ecnebi malların satın alınmasında kullanılması bu malların sürümünü tehlikeye sorarak kriz doğurabileceği gibi.

Keza sermaye ithalinin depresyon devresinde, hatta bu devrenin başında veya sonuna doğru tesirleri başka başkadır. Depresyonda umumiyetle likidite temayülü fazla olduğundan, ithal edilen sermayenin iddihar edilmesi ve zararların kapatılmasında kullanılması mümkündür. Buna mukabil depresyondan yükselme safhasına geçileceği zaman yapılan bir sermaye ithali kalkınmaya yardım edebilir.

d – Akselerasyon (talep süratı) nın nazarı itibara alınması: Modern Konjktür ve tam istihdam teorilerinde büyük bir önem atfedilen akselerasyon prensibine göre, muayyen malların talebinde husule gelen artış, bu malların elde edilmesine yarıyan istihsal mallarına karşı talebin daha kuvvetli bir şekilde artmasına sebep olur. Bunu izah için Haberler (20) şöyle bir misal vermektedir: Bir memlekette senelik 100 ünite ayakkabı imal edildiğini, bunların imali için 500 ünite sabit tes'ata (makineye) ihtiyaç olduğunu, makinelerin 10 sene ömrü bulunduğunu, yani senelik yenileme miktarının % 10 olduğunu farzedelim. Buna göre senede 50 ünite makineye ihtiyaç vardır.

Şimdi ayakkabı talebinin % 10 arttığını düşünelim: Yeni duruma göre ayakkabı istihsalı 110 olması lâzımdır. İstihsal kapasitesi ve istihsal metodları aynı kaldığı takdirde, bu fazla ihtiyacı karşılamak için sabit sermayenin % 10 artırılması gerekir. Bu hale nazaran yıllık makine ihtiyacı % 10 dan % 20 ye çıkar. Yani 50 makine yerine 100 makine istihsal edilmesi lâzım gelir.

Görülüyor ki, istihlâk mallarına karşı talepte % 10 bir artış, istihsal mallarının talebinde 100 % bir artış meydana getirir. Bunun gibi istihlâk mallarının taleplerinde husule gelen azalmalar, istihsal mallarına karşı talebi daha şiddetli bir şekilde düşürür. Meselâ ikinci sene ayakkabı talebindeki artışın % 5 e düştüğünü farzedelim: Bu hale nazaran talep yekûnu 115 dir. Fakat makine talebi 75 e düşmüştür (%/25 azalma.)

Akselerasyon prensibinin devamlı istihlâk malları ve stok teşkili ba-

(20) Haberler: Prosperitaet und Depression, Bern 1948, S. 92 - 93.

kımından da tesirleri aynıdır. Dilimize talep şiddeti diye terceme edebileceğimiz bu kaidenin cari olabilmesi için, yukardaki misalden de anlaşılacağı gibi, talep arttığı sırada istihsal kapasitesinin tam olarak kullanılması, talep edilen malların ikamelerinin güç ve taleplerinin gayri elâstiki bulunması şarttır.

Böyle olmadığı takdirde, artan talebini istihsal kapasitesini artırmak veya ikame suretiyle karşılamak mümkün olur. Ve istihsal için yeni tesisata lüzum kalmaz.

Bu şartlar altında akselerasyon transferin ceryanına tesir eder. Eğer sermaye ithali millî mamullerin talebinde bir artışa vesile olmuşsa - ki ithal edilen sermaye doğrudan doğruya ecnebi malların mübayaasında kullanılsa bile böyle bir artış husule gelebilir. - bu malların istihsaline yarıyan istihsal vasıtalarına karşı daha şiddetli bir talep meydana gelir. Bu şekilde artan talebin ithal suretiyle veya millî istihsalle karşılanması transfere tesir eder. Eğer istihsal vasıtalarına karşı artan talep ithal suretiyle karşılanıyorsa, reel transfer çabuklaşıyor demektir. Dahilde istihsal ediliyorsa, bu defa mevzubahs istihsal malları sanayinin iç ve dış piyasa için çalıştığını nazarı itibare almak lâzımdır.

Sermaye ithali yukarda görüldüğü gibi, ihracatı zorlaştırdığından, bu mallara karşı dahili talebin artması, ihracatın azalması yüzünden düşen talebi karşılar ve bu artış fiyatlarda bir değişiklik olmadan meydana gelir. Fakat akselerasyon aşağı istihsal kademelerine doğru devam eder ve fazla yatırım husule getirebilir. Bu inkişaf neticesinde dahili fiyatlar yükseleceğinden bir kısım malların imalindense, ithali tercih olunur. Bu hal akselerasyonu önler. Hattâ nakti transferin icab ettirdiğinden fazla mal ithal edilebilir. Bu ise sermaye ithali ile bozulan muvazenenin yeniden teessüsünü geciktirebilir.

e — Multiplikator (çoğaltan) : Keynes'in tam istihdam nazariyesine esas olarak ortaya attığı multiplikator (çoğaltan) bazı müellifler tarafından sermaye ithaline tatbiki teşebbüs edilmiştir (21). Multiplikator teorisine göre bir millî iktisatta ilâve olarak yapılan bir yatırımın, millî gelirden husule getirdiği artma bir defaya mahsus olmayıp, müteakip gelir devrelerinde şiddeti azalmak üzere devam eder. Multiplikator bu artışı hesaba yarıyan bir emsaldir. Şöyle ki, bu emsal ilâve yatırım ile çarpıldığı zaman gelir artışını verir.

(21) K. Müller : a.g.e. S. 132.

Multiplikator = K, ilâve yatırım = dY, gelir artışı = dG ile gösterilsin! İlâve yatırım ile elde edilen gelir artışının ne miktarının istihlâkte kullanıldığı (dİ), ne miktarının tasarruf edilerek yatırıma tahsis edildiği hesap edilecek olursa, K kendiliğinden ortaya çıkar (22):

$$dG = K \cdot dY \qquad K = \frac{dG}{dY}$$

Diğer taraftan gelir artışı istihlâk ve yatırımdaki artışın mecmuuna müsavidir, yani $dG = dİ + dY$

Buradan dY'yi hesaplayarak, yukarı muadeledeki yerine korsak :

$$dY = dG - dİ$$

$$K = \frac{dG}{dG - dİ} \qquad K = \frac{1}{1 - \frac{dİ}{dG}}$$

$$\frac{dİ}{dG} = c \text{ ile gösterecek olursak, } K = \frac{1}{1 - c} \text{ olur.}$$

Istihlâk artışının, gelir artışına nisbetini gösteren c istihlâk temayülünü ifade eder. Meselâ bu nisbet $\frac{1}{10}$ ise, multiplikator $\frac{1}{1 - \frac{1}{10}} = 5$ eder.

İlâve yatırımın 5 rakamı ile çarpımı ise millî gelirdeki artışı gösterir. Fakat bu artış bir devrede değil, yukarıda izah edildiği gibi müteaddit devrelerde meydana gelmiştir. Buna göre muadele de düzeltilecek olursa,

$$dG = dY \cdot \frac{1 - C^n}{1 - C} \text{ muadelesi elde edilir.}$$

Multiplikator teorisi Keynes'in muakipleri tarafından, dış ticaret nazarı itibare alınmak suretiyle inkişaf ettirilerek, bir birinden kısmen fark-

(22) Multiplikatorun hesabına bir çok kitaplarda rastlamak mümkündür. Misal olarak bakınız: Paulsen; Neue Wirtschaftslehre, Berlin 1950, S: 96 ve müteakip

— K. K. Müller: a.g.e. s. 120 ve müteakip — Zeitschrift für des gesamte Kreditwesen 1, Sept. 1952, Heft 17.

lı bir çok muadeleler ortaya atılmıştır. Bunların hepsi, ihracatın gelir yarattığı, istihdamı artırdığı, ithalâtın ise bu artışa mani olduğu» faraziyesine istinat ederler. İhracat = X, İthalât = M, İstihsal mallarındaki artma = V ile gösterilecek olursa, ilâve yatırım, $dY = dV + dX - dM$, bunun milli gelirden artma ise : $dG = K. (dV + dX - dM)$ olur.

Muhtelif müellifler tarafından bu formülde ve multiplikatorlarda yapılan farklı hesap şekillerine daha fazla girmek istemiyoruz. Bunun için René Gendarme'in Revue Economique, No. 6, 1951 deki makalesine bakınız (23). Bizim için ehemmiyetli olan, multiplikator teorisi ile elde edilen sonuçlardan sermaye ithalinin izahı için faydalanıp faydalanamamak meselesidir.

Filhakika sermaye ithali ile yatırımlar arasında sıkı bir münasebet vardır. Sermaye ithalinin tesirleri, sermaye ithal eden memleketin iktisadî durumuna göre, ithal edilen sermayenin veya muhtelif gelir devrelerinde sebebiyet vereceği gelir artışının dahilde imal edilen malların iştirasında kullanılmasına veya ecnebi mallarına talep teşkil etmesine göre değişir.

İktisaden geri kalmış memleketlere sermaye ithalini düşünecek olursak, ithal edilen sermayenin umumiyetle ecnebi mallarının finansmanında kullanılacağını kabul edebiliriz. Bu takdirde yukardaki muadeleye nazaran multiplikatorun bir tesiri olmayacaktır.

Fakat unutmamalıdır ki, multiplikator teorisi teknik seviyenin aynı kaldığı, fiyatların değişmediği faraziyesine istinat etmektedir. Gerçek durumun buna uymadığını yukarda gördük. Her şeyden evvel sermaye ithali fiyatlarda ve kambiyo kurlarında değişiklik husule getirir. İktisaden geri kalmış memleketlere yapılan sermaye ithalinin tekniğe tesiri ise meydandadır. Bu ikinci noktayı izah için ecnebi sermayesi ile istihsal vasıtaları ithal edildiğini düşünelim: Gerçe ecnebi sermaye ile yaratılan iştirâ kuvveti, ecnebi mallarına sarfedilmek suretiyle yok olmaktadır. Fakat millî iktisadın modern istihsal vasıtaları ile teçhizi verimi, dolaşısıyla millî geliri artırmaktadır. Bu artış, kullanma tarzına göre yeniden gelir artışına amil olabilir.

NETICE :

Buraya kadar sermaye ithalinin saıkları, şekilleri ve ceryan tarzı hakkında umumî bir bilgi vermeğe çalıştık. İktisaden geri kalmış memle-

(23) Le multiplicateur du commerce extérieur, S. 750 ve müteakip.

ketler, geri bir tekniğe dayanan bir istihdam seviyesine maliktirler. Bu gibi memleketlerin millî gelirleri millî istihlâklerini ancak karşılayabilmektedir. Hemen hemen aynı seviyeyi muhafaza eden millî geliri artırmak, hayat seviyesini yükseltmek için, milli iktisadın modern istihsal vasıtaları ile teçhiz edilmesi ve bunun için gereken sermayenin millî tasarruftan temin edilemediğine göre, dışardan ithal edilmesi mecburiyeti vardır.

Fakat zamanımızda hüküm süren beynelmilel emniyetsizlik içinde, bu memleketlere sermaye celbi güçleşmiştir. Sermaye hareketine çok defa gayri iktisadî saikler amil olmaktadır. Sermaye bakımından fakir memleketlerin müttefiklerinden temin ettikleri krediler gibi.

Sermaye ithalini teşvik için «kazanmak için kazandırmak düsturu» gaye edinmek lâzımdır. Memleketin istihsal vasıtaları ile teçhizine yarayan ecnebi sermayesi, millî geliri artırır ve sermayenin adeta kendi kendine ödenmesini mümkün kılar.